

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κουμᾷ παπᾷ Σάββα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνηταρίων» Ἁγίου
Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρο-
μοίων βιβλιδίων ἐκδόσεων χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν
γινόμενας, εἰς τὰς ἀποκείσας ἡμεῖς θὰ ἴδω σπουδαιότε-
ρα καὶ μάλιστα νεώτερα τὰ παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ
γεννημένων γραπτῶν, ὅτε καὶ ἔκδομα ἄρτι πρὸς τὴν
μνήμην τοῦ πατρὸς Κομνηνοῦ, τοῦ κατὰ Δουσαρεῖας
μυτροπολίτου Ἱεροῦ, ὅτε καὶ ἐκδίδωμεν τὸ γραφέν
ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνηταρίον». Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον
ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχία) τῷ 1701 καὶ, παρελθόν-
των ἐτῶν ἐπτὰ, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρ-
δου Μοντῳκὸν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν»
αὐτοῦ. Κελλίων καὶ καλυδῶν, καὶ πύργων, καὶ σκη-
τῶν, καὶ μοναστηρίων ἀρίθμησις ἀναγινώσκεται καὶ
παρ' αὐτῷ. Ἀρίθμησις καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θη-
σαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν,
καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπανα-
λαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσ-
κυνητάρια, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμε-
τατύπωτον, μετὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ, κατὰ τὰ 1864 ἐκδο-
σιν, τελευταίαν, ἃν μὴ ἀπατῶμαι.

Μανωλὶ
Τσίμης.
Ἀγιορείτικόν
Προσκυνητάριον
Ἀθήναι, 1923

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελοῦδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὴν περι-
 ὄνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε
 βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἄξιον
 ἑαυτοῦ 'να ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Προσκυ-
 νηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν)
 κείμενον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μο-
 νμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετία τῷ 1745. Προέτα-
 ξεν ὁ Βελοῦδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ
 βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν
 ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701,
 αὐτότατον καὶ παρὰ Μοντῳκὸν ἀναγινωσκόμενον.
 Κατὰ πολλὴν δὲ συνειδήσεως ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζῳ,
 τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα
 μέρος ἀμετατύπων ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος
 τὸ «Προσκυνητᾶριον» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, ὅτε τὸν
 ὁποῖον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγ-
 γραφέων» θ' ἀναλάβῃ (διότι κόπον ἀπαιτεῖ τοῦτο) 'να
 διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη 'ν' ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκ-
 δότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἔκδοσιν Ἰωάν-
 νου Βελοῦδῃ ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον προσφώνησις Χρι-
 στοφόρου προηγουμένου τῆς τῶν Ἰδίων μονῆς τοῦ
 ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα· «Καὶ δὴ σοι **δευτέροις
 τύποις** ἐκδοθεῖσα ἡ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥόδωνιά
 μετ' εὐλαβοῦς ἐμοὶ προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης
 διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελοῦδῃ (σελ. 15') ἀνα-
 γινώσκομεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν
 Βενετία καὶ πάλιν, ἔκδοσιν (ψευδῶς «δευτέραν» ἀνα-
 γραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἢ λέξις «δευτέροις»
 ἐγένετο «τρίτοις». Ἀνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἔκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κο-
 μνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντ-
 ῳκόν; Καλὸν 'να ἐξετασθῇ ἡ ὑπόθεσις.

Ἀλλὰ δίκαιον φρονῶ 'να μετατυπωθῇ τὸ τοῦ Κο-
 μνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγγράφῃ, οἷον κεῖται παρὰ Μοντ-
 ῳκόν, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ
 Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατὶ, τὸ τοῦ κει-
 μένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγό-
 μενα συγκατέταξεν»—ὡς ὁ Βελοῦδης παρετήρησεν,
 ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. 1α'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ
 τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ
 πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδῆνοῦ τοῦ
 Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἀξίαν λόγου περιγραφὴν
 στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1891), παρέλιπον
 καὶ Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίαις ἐκδοὺς τὸ Προσ-
 κυνητᾶριον Ἀποστόλου τοῦ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσεχῶς ἐκδιδόμενον «Ἐννατόν»
 μου, πλῆρες σπουδαιοτάτων καὶ περιέργων εἰδήσεων
 καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ιδιωτικῶν, ἀναφερομέ-
 νων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὸν
 βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἠγνόουν τέως,
 συνεπῶς ἠγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἀθω-
 νός» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου
 Ὄρους, ἀναγκάζομαι 'να μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ
 Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυ-
 νηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κο-
 μνηνοῦ, ἢ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας
 Θεοδόσιον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδῆνοι στίχοι, ὧν τινὰς
 ὁ σάμιος Εὐγένιος ἠγνόει· Ἐνταῦθα δὲ καθήκον τιμῆς
 εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι 'να μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρός, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται.

Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόβια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνὸς (α)—καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγώγια εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἁμαρτίας μας ἐρηνώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β) μᾶς τὸ ἀφῆσεν ὁλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν ἐνδειξίν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πρόσους κόπους καὶ μόχθους, καὶ σφοδρὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες· ἀντιπαλαίουσι καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρίας θλίψεις ἀπὸ τοὺς ἐναντίους τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνῃ, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουν. Πόσαις ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσαις ἀδάνισις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῇ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὡς γενναῖοι

(α) Βελούδου σελ. 1α'. Μονιφωκὸν σελ. 418.

(β) Ὡς γὰρ δὴ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοὶ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἀνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὁλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαβείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῇ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νοημάτων ὑψηλῶν καὶ ἁγίας βιβλίας θεολογικὰς, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέρπολλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῇ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ αἰοιδίμων βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ρωσσίας, Τραπεζούντος, Ἰδερίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγιλλιώδη, πολλῆς εὐλαβείας ἀξία, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν· εἰς τὰ ὅποια ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὅσπιν εὐλάβειαν ἐπρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους τοῦ Ἁθωνος εὐαγῇ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῇ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὅπου, χάριτι θεῇ,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
 θέλεις εὐφρανθῇ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
 τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχωφελεῖς
 ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιᾶσαι ὅτι νὰ ἐσέθῃς μέ-
 σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΥΝΑΜΕ-
 ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
 ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ».**

Ἄχρη καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
 ἀγωγὴ καὶ δίαίτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἔκπαλαι,
 κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
 κηρύγματος ἑκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερὸς Χρυ-
 σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ βασιλικοῦ βίου ἐν
 τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ τῶν χρόνων οὗτος ἦτο κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τῆς τοῦ πατριάρχου. Ἄξιον
 εἶναι ἀπὸ καὶ τοῦ παραφράσαντος καὶ τοῦ ἐκδόντος,
 καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἀναγινώσκουσιν ἐρμη-
 νείας τοῦ χρυσορρόημονος διδασκάλου ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
 εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοβά-
 μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων ἵνα κατα-
 νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
 τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαϊτικὰ διάλεκτον. «Τὰ μονα-
 στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράφοντο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἴκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
 λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
 Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
 νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλείων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλη 575 καὶ
 ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.

32555¹
ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

Κωνσταντίνος Σωάνης
εξ Ηρακλείας (ς)
ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΜΑΝΟΥΗΛ Ω. ΓΕΔΕΩΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΔΟΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΔΟΤΟΣ
ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κοσμᾷ παπᾷ Σάδα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνηταρίων» Ἀγίου Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρομοίων βιβλιδίων ἐκδόσεις, χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν γινομένης, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγα θὰ ἴδω σπουδαιότερα καὶ μάλιστα νεώτερα τῶν παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ γεγραμμένων γραφόμενα, ἀδίκητα φρονῶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἱατροῦ Κομνηνοῦ, τοῦ κατόπιν Δούστρου μητροπολίτου Ἱεροθέου, «να μὴ ἐκδίδωμεν τὸ γραφὲν ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνητάριον». Εἰξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχίας) τῷ 1701 καὶ, παρελθόντων ἐτῶν ἑπτὰ, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρδου Μοντῳκὸν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν» αὐτοῦ. Κελλίων καὶ καλυβῶν, καὶ πύργων, καὶ σκητῶν, καὶ μοναστηρίων ἀρίθμους ἀναγινώσκεται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἀρίθμους καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θησαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν, καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσκυνητάρια, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμετατύπωτον, μετὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ, κατὰ τὰ 1864 ἐκδοσιν, τελευταίαν, ἃν μὴ ἀπατῶμαι.

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελούδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη, ὑπηρετήσας εἰς τὴν περι-
 ὄνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε
 βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἄξιον
 ἑαυτοῦ ἵνα ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Προσκυ-
 νηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν)
 κείμενον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μο-
 ναμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1745. Προέτα-
 ξεν ὁ Βελούδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ
 βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν
 ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701,
 αὐτότατον καὶ παρὰ Μοντῳκὸν ἀναγινωσκόμενον.
 Κατὰ πολλὴν δὲ συνειδήσεως ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζω,
 τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα
 μέρος ἀμετατύπωτον ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος
 τοῦ «Προσκυνηταρίου» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, διὰ τὸν
 ὁποῖον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγ-
 γραφέων» θ' ἀναλάβῃ (διότι κόπον ἀπαιτεῖ τοῦτο) ἵνα
 διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη ἵνα ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκ-
 δότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἐκδοσιν Ἰωάν-
 νου Βελούδου ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον προσφώνησις Χρι-
 στοφόρου προηγουμένου τῆς τῶν Ἰδίων μονῆς τοῦ
 ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα· «Καὶ δὴ σοι **δευτέροις
 τύποις** ἐκδοθεῖσα ἡ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥοδωνιά
 μετ' εὐλαβοῦς ἐμοὶ προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης
 διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελούδου (σελ. 15') ἀνα-
 γινώσκομεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν
 Βενετίᾳ καὶ πάλιν, ἐκδοσιν (ψευδῶς «δευτέραν» ἀνα-
 γραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἡ λέξις «δευτέροις»
 ἐγένετο «τρίτοις». Ἀνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἐκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κομνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντφωκόν; Καλὸν ἵνα ἐξετασθῇ ἡ ὑπόθεσις.

Ἀλλὰ δίκαιον φρονῶ ἵνα μετατυπωθῇ τὸ τοῦ Κομνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγράφη, οἷον κεῖται παρὰ Μοντφωκόν, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατὶ, τὸ τοῦ κειμένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγόμενα συγκατέταξεν»—ὥς ὁ Βελούδης παρετήρησεν, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. ια'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδηνοῦ τοῦ ἐκ Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἄλλου λόγου περιγραφὴν διὰ στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1891), παρέλιπον ὃ τε Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίᾳ ἐκδοὺς τὸ Προσκυνηταρίου Χριστοφόρος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσερχώμενος ἐκδιδόμενον «Ἐννατόν» μου, πλῆρες σπουδαιότητων καὶ περιέργων εἰδήσεων καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν, ἀναφερομένων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τὸν βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἠγνόουν τέως, συνεπῶς ἠγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Ἀθωνός» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου Ὁρους, ἀναγκάζομαι ἵνα μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυνηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Θεοδόσιον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδηνοὶ στίχοι, ὧν τινὰς ὁ σάμιος Εὐγένιος ἠγνόει· Ἐνταῦθα δὲ καθῆκον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι ἵνα μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρὸς, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται

«Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὁρθοδόξων κοινόδια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνὸς (α)—καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγώγια εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἀμαρτίας μας ἐρημώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σῶζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β) μᾶς τὸ ἀφῆσεν ὁλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν, ἔνδειξιν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πόσους κόπους καὶ μόχθους, καὶ συμφοράς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες ἀντιπαλαίουν καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρία θλίψεις ἀπὸ τοὺς ἐναντίους τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνη, ὥς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουν. Πόσαις ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσαις ἀδανίαις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῇ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὥς γενναῖοι

(α) Βελοῦδου σελ. 1α'. Μοντφωκὸν σελ. 418.

(β) ὁπλὰ γε δὴ τὸ Ἅγιον Ὅρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἀνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὁλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαβείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νοημάτων ὑψηλῶν πλήρη· βιβλία θεολογικά, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέρπολλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ σοιδίμων βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ῥωσσίας, Τραπεζοῦντος, Ἰθηνρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγιλλιώδη, πολλῆς εὐλαβείας ἄξια, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν· εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὅσην εὐλάβειαν ἐπρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγίου νόμου Ὁρους τοῦ Ἀθωνος εὐαγῆ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὅπου, χάριτι θεῷ,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
 Θέλεις εὐφρανθῇ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
 τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχωφελεῖς
 ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιᾶσαι ὅτι νὰ ἐσέδῃς μέ-
 σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΡΝΑΜΕ-
 ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
 ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ».**

Ἄχρι καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
 ἀγωγὴ καὶ δίαίτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἑκπαλαι,
 κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
 κηρύγματος ἑκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερὸς Χρυ-
 σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν
 τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ τούτου, οἷος ἦτο κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τούτου πατριάρχου. Ἄξιον
 τοῦ κόπου καὶ τοῦ παραφρασάντος, καὶ τοῦ ἐκδόντος,
 καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἡ ἐνταῦθα παράθεσις ἐρμη-
 νείας τοῦ χρυσορρόημονος διδασκάλου, ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
 εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοδά-
 μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων 'να κατα-
 νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
 τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαΐτιδα διάλεκτον· «Τὰ μονα-
 στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράφοντο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἰκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
 λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
 Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
 νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλέων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλη 575 καὶ
 ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.

κοι, καὶ σποδὸς καὶ μόνωσις, ὥς συνειθίζουσιν εἰς τὰς πενθούσας οἰκίας. Οὔτε γέλωτες, οὔτε ἐνόχλησις ἐξ αἰτίας τῶν ὑποθέσεων τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἀλλὰ νηστεία καὶ κοίμισμα χαμαί. Ὅλον τὸ περιβάλλον εἰς τὰ μοναστήρια εἶναι καθαρὸν ἀπὸ ὁσμῆς φαγητῶν, καὶ αἱμάτων σφαζομένων ζώων, καθαρὸν ἀπὸ ταραχῆς, καθαρὸν ἀπὸ θορύβου, καθαρὸν ἀπὸ πολλὰς κοσμικᾶς φροντίδας. Τὰ μοναστήρια εἶναι γαλήνιοι λιμένες· ἀλλὰ καὶ ὥσαν φάροι, εἰς ὕψος ἐστημένοι, χάριν τῶν ἐρχομένων μακρόθεν, λάμπουσιν, ἐπὶ λιμένος καθήμενοι, πάντας σύροντες πρὸς τὴν γαλήνην αὐτῶν, καὶ ἐλευθερώνοντες ἀπὸ ναυαγίων τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀτενίζοντας, διότι δὲν αἰνῶν ἵνα ζοῦν μέσα εἰς τὸ σκότος ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἀποβλέπουν εἰς τοὺς τοιούτους φάρους.

Μεταστῆτε καὶ εἰς τὰς τῶν ἁγίων κατασκευώσεις. Ἐὰν καταφεύγῃς εἰς ἀνδρὸς ἁγίου μοναστήριον, εἶναι ὥς ἵνα μεταβαίνῃς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Δὲν βλέπεις ἐκεῖ ὅσα βλέπεις εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν. Ἡσυχία πολλὴ καὶ σιωπὴ πολλὴ εἰς τὰ μοναστήρια. Οὔτε θ' ἀκούσῃς εἰς αὐτὰ ἵνα λέγουν· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν σου· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν μου. Ἄν μάλιστα μείνῃς μίαν, δύο ἡμέρας, τότε περισσότερο θὰ καταλάβῃς τὴν ψυχικὴν εὐχαρίστησιν. ῥ' Ἐφεγξεν ἡ ἡμέρα; ἤ, ἵνα εἴπωμεν καλλίτερον, ῥ' Ἀκούονται τῶν πετεινῶν (ἀλεκτόρων) αἱ πρῶται φωναί; (ε) Οὔτε ῥογχαλητὸν κοιμω-

(ε) ἔθηκε τὸ «ἀλεκτόρων» ἐν παρενθέσει, διότι, γράψας τὴν λέξιν πετεινῶν, ἐφοβήθη μὴ ἐκληφθῇ γενικώτερον = πτηνὸν, πτηνῶν.

325 μ

μένων θ' ἀκούσης, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τὰς κοσμι-
κὰς, οὔτε θὰ βλέπης ἀκόμη κλεισμένας τὰς θύρας,
οὔτε θὰ μένουν ἐντὸς τῶν δωματίων κλεισμένοι οἱ
κοιμώμενοι, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν, ἐξα-
πλωμένοι ὡσάν νεκροί. Κρούει τοὺς κώδωνας ὁ ὄρεα-
κόμος (ζ), ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὅλοι, τὸν ὕπνον ἀπο-
τινάξαντες, ἀφυπνίζονται, διότι καὶ ὁ ἡγούμενος ἀ-
φυπνίζει αὐτούς. Καὶ λοιπὸν ὅλοι εὐρίσκονται ἰστά-
μενοι, σχηματίζοντες ἓνα χορὸν ἅγιον, καὶ πρὸς τὰ
ἄνω τὰς χεῖρας ἀνυψώνοντες ψάλλουσι τοὺς ἱεροὺς
ὑμνους· διότι οὔτε πολὺν καιρὸν χρειάζονται διὰ 'να
ἀποτινάξωσι τὸν ὕπνον καὶ τὴν νυκτικὴν ζάλην, κα-
θὼς ἡμεῖς οἱ ὅποιοι, μόλις ἐξυπνήσωμεν, θὰ καθήσω-
μεν, θὰ ἐξαπλωθῶμεν, θὰ νύψωμεν τὰς χεῖρας καὶ τὸ
πρόσωπον, θὰ θεραπεύσωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς ἀνάγκας,
ἐπειτὰ θὰ φορέσωμεν ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, ἐξο-
δεύοντες εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς υποθέσεις πολὺν καιρὸν.

Εἰς τὰ μοναστήρια δὲν γίνεται τίποτ' ἐξ αὐτῶν.
Οὐδεὶς προσκαλεῖ τὸν ὑπηρέτην, διότι καθ' εἷς εἶναι
ὑπηρέτης ἑαυτοῦ. Οὔτε πολλῶν ἐνδυμάτων ἀνάγκην
ἔχει, οὔτε καιρὸν ἐξοδεύει διὰ 'να ξεζαλισθῇ (η) ἀλλ'
εὐθύς ἅμ' ἀνοίξῃ τὰ ῥάτια τοῦ νομίζεις ὅτι πρὸ πολ-
λοῦ ἀπετίναξε τὸν ὕπνον, ἐξ αἰτίας τῆς νήψεως (θ).
Διότι, ὅταν ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ καρδιά δὲν ᾔῃ βυθι-
σμένη εἰς τὰ χαμηλὰ, διότι δὲν τρώγει κατὰ κόρον,

(ζ) δηλαδὴ τὸν ἐπιμελούμενον τῶν ἡμιόνων (ὄρεϋς = ὄρεως)
τὸν γνωστὸν τοῖς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει βορδονάρην (bordonarius).

(η) οὕτω μετέφρασα τὰ «τοῦ τὸν ὕπνον ἀποτινάξασθαι».

(θ) περὶ «νήψεως» καὶ «νηπτικῆς φιλοσοφίας» ἀνάγκη μακρᾶς
διατριβῆς.

δὲν χρειάζεται πολὺν καιρὸν ὅν' ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὰ ὕψη, ἀλλ' ἀμέσως εὐρίσκει τὴν νῆψιν. Ἐχει τὰς χεῖρας πάντοτε καθαρὰς, διότι καὶ ὁ ὕπνος τοῦ εἶναι εὐτακτος. Οὐδενὸς ἀκούεται τὸ ῥογχαλητὸ, οὐδεὶς δυσκολοανασαίνει, οὔτε ῥιπτάζεται πρὸς ὕπνον, οὔτε βλέπει κανένα ἵνα γυμνώνεται, ἀλλὰ κοιμῶνται ὅλοι καὶ ἀναπαύονται μὲ εὐσχημοσύνην πολὺ περισσοτέραν ἀπὸ τοὺς μὴ κοιμωμένους. Αὐτὰ ὅλα γίνονται, διότι εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς εὐταξία βασιλεύει. Πραγματικῶς εἶναι ἄγγελοι ἐν ἀνθρώποις καὶ ἅγιοι. Καὶ μὴ θαυμάσῃς ὅταν ἀκούῃς ὅλα αὐτά. Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶν' ἀδύνατον ὅν' ἀφήσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ τάρταρα τοῦ ὕπνου ἵνα καταβυθισθοῦν καὶ ἵνα βυθίσουν εἰς αὐτὰ τὸν νοῦν αὐτῶν, ἀλλ' ἐπιπολαίῃ, ὥς ἵνα εἰπῶμεν, καταλαμβάνει αὐτούς· ὁ ὕπνος χορηγεῖ μόνον ἀνάπαυσιν. Ἀφοῦ δὲ τοιοῦτος εἶναι ὁ ὕπνος, εἶν' ἐπόμενον ἵνα ᾖ παρόμοια καὶ τὰ ὄνειρα, ὅχι φαντασιώδη. Καὶ λοιπὸν, καθὼς εἶπον,

Μόλις ἀκουσθοῦν αἱ πρῶται φωναὶ τοῦ πετεινοῦ, ὁ ἡγούμενος ἔρχεται, καὶ σπρώχνει διὰ τοῦ ποδὸς ὀλίγον τὸν κοιμωμένον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὅλους ἀφυπνίζει, καὶ σηκώνονται ἀμέσως ὅλοι, διότι οὐδεὶς πρὸς ὕπνον πίπτων ἐκβάλλει τὰ φορέματα, διότι τοῦτο θεωρεῖται παράνομον. Ἄμα λοιπὸν ἐξυπνήσουν, εὐθὺς ἐπὶ ποδὸς εὐρίσκονται ὅλοι, καὶ ψάλλουσιν ὅλοι προφητικoὺς ὕμνους εἰς εὐρυθμον μελωδίαν καὶ μὲ πολλὴν ὁμοφωνίαν. Οὔτε κιθάρα, οὔτε φλογέρον, οὔτε κανὲν ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ἐμποροῦν ἵνα κατασκευάσουν τοιαύτην μελωδίαν, ὥσάν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἐμποροῦμεν ὅν' ἀκούσωμεν μέσα εἰς μίαν ἡσυχίαν βαθεῖαν, ὅταν εἰς

325j

τὴν ἐρημίαν οἱ ἅγιοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ψάλλουν. Εἶναι δὲ πολὺ κατάλληλα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἄσματα, καὶ δεικνύουν πολλὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην· «Ἐν ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν». Καὶ πάλιν· «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς Σὺν, ὁ Θεός, διότι ᾗς τὰ προστάγματά Σου ἐπὶ τῆς γῆς». Καὶ τὰ τοῦ προφητάνακτος Δαυὶδ ἄσματα προκαλοῦν δακρύων πολλὰς πηγὰς, καὶ τὴν θερμωτάτην αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἀποδεικνύουν, ὡς ὅταν ὁμοῦ ψάλλωσιν· «Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω». Καὶ πάλιν· «Ὅτι σποδὸν ὥσεί ἄρτον ἔφαγον». Καὶ πάλιν· «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μνησθήσεται αὐτοῦ; Ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη, καὶ αἱ ἡμέραι ἡμῶν ὥσεί σκιά παραγούσιν». Καὶ «Μὴ φοβῶμαι, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ». Καὶ πάλιν· «Ὁ κατοικίῳ μονοτρόπους ἐν οἴκῳ». Καὶ «Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἠνεσά Σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου». Καὶ πάλιν· «Μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί Σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου». Καὶ «ὁ Θεός λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἄδου». Καὶ «Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι Σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ». Καὶ πάλιν· «Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ». Καὶ πάλιν· «Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς». Ὅταν δὲ ψάλλουν πάλιν μετὰ ἀγγέλων (διότι καὶ οἱ ἄγγελοι τότε ψάλ-

λουσιν) «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν», αὐτοὶ εἰς ὅλα αὐτὰ (ι) ἐξοδεύουν ὅλην τὴν νύκτα, ἐνῶ, τὸ ἐναντίον κάμνομεν καθ' ὅλον τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡμεῖς· χασμώμεθα, καὶ ξυνόμεθα, καὶ ῥογχαλίζομεν, ἢ ἀπλῶς εἴμεθα ἐξαπλωμένοι, καὶ διαλογιζόμεθα κατὰ νοῦν χιλιάδας ἀπάτας.

Ὅταν ἡ ἡμέρα φέγξη, ἐκεῖνοι διαναπαύονται, καὶ ὅταν ἡμεῖς ἀρχίζωμεν τὰς ἐργασίας ἡμῶν, εἰς ἐκείνους ἀρχίζει τότε τῆς ἀναπαύσεως ὁ καιρός. Ἐπειτα γίνεται ἡμέρα· Καὶ ἡμεῖς μὲν μεταξὺ συνομιλοῦμεν διὰ ὅσα θὰ ἐξοδιάσωμεν, ἐὰν θὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐὰν κάνεις ἐξ ἡμῶν θὰ μεταβῇ εἰς ὑπουργοὺς καὶ μεγιστᾶνας, καὶ τότε συλλογίζεται, καὶ τρέμει καὶ φοβεῖται, πῶς θὰ δώσῃ λόγον διὰ ὅσα ἔπραξεν.

Ἄλλος ἐπὶ τῆς σκηνῆς· ἄλλος εἰς τὰ ἴδιον ἐπάγγελμα θὰ τρέξῃ· Ἄλλα ἐκεῖνοι τότε, ἀφοῦ συναποψάλουν τὰς πρωῒνας εὐχὰς καὶ τοὺς ὕμνους, ἐπιδίδονται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν· ἐν τούτοις ἀριθμοῦνται καὶ μερικοὶ, οἱ ὅποιοι ἔμαθον ἵνα γράφουν βιβλία. Ἐκαστος ὅμως, ἐν κελλίῳ ἔχων, τὸ ὅποιον εἰς αὐτὸν ἐδόθη, κάθηται κλεισμένος ἐκεῖ, καὶ διαρκῶς ἐπιθυμεῖ ἵνα ἡσυχάζῃ, διότι οὐδεὶς φλυαρεῖ, οὔτε ἀρχίζει μὲ κανένα κάμμιν συνδιάλεξιν. Κατόπιν ἀναγινώσκουν τὴν τρίτην ὥραν, τὴν ἔκτην, καὶ τὴν ἐννάτην (κ), καὶ τὰς

(ι) βλέπε τὰ κείμενα, κατὰ σειράν. Ψαλμ. ρλγ', 3—Ἠσ. κς', 9—Ψαλμῶν ς', 7—ρα', 10—η', 5—ξζ', 7—ρη', ρξδ', ξδ'—μη', 16—κδ', 4—γ, 5, 6—μγ', 22. Ἀφῆκα τὰ ἱερὰ κείμενα ὡς ἔχουσιν, ἵνα μὴ βεβηλώσω διὰ τῆς ἐκχυδαΐσεως.

(κ) δίδαγμα διὰ τοὺς μεμφομένους τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ὡς ὅχι ἀρχαίαν ὅτι ἀπὸ τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος ἔμεινεν ὡς καὶ σήμερον.

ἐσπερινὰς εὐχάς· καὶ χωρίζοντες εἰς τέσσαρα μέρη τὴν ἡμέραν, ὑμνοῦν τὸν Θεὸν ἐν ἱεροῖς ὕμνοις καὶ ψαλμωδίαις, ἅμα θὰ συμπληρωθῇ τὸ καθ' ἐν ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μερῶν. Καὶ λοιπὸν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀφιερώνονται εἰς ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς καιρὸν, κατὰ τὸν ὅποιον ὅλοι οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον τρώγουν, γελοῦν, διασκεδάζουν, ἢ καὶ κινδυνεύουν ἵνα σκάσουν ἀπὸ τὴν πολυφαγίαν. Δὲν ἔχουν ἐκεῖνοι καιρὸν τραπέζης, οὔτε τῶν παρομοίων ἀπολαύσεων· ἀλλὰ ἀφοῦ κοιμηθῶν ἐπ' ὀλίγον, ἐξακολουθοῦν τὸ ἴδιον τυπικόν, κατόπιν ἀπὸ τὸ πρόγευμα. Καὶ λοιπὸν οἱ κοσμικοὶ κοιμοῦνται καὶ τὴν ἡμέραν, οἱ καλόγηροι ὅμως καὶ τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦν· εἶναι, κατὰ ἀλήθειαν, τέκνα φωτός. Ἐπειτα οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον ἐξοδεύουν τὸν περισσότερον τῆς ἡμέρας καιρὸν εἰς τὸν ὕπνον, ὑστερον μένουσιν βαρυμένοι· ὅμως οἱ ζῶντες εἰς τὰ μοναστήρια ἐξακολουθοῦν ἵνα μένουν νήφοντες (λ), ἂν καὶ μένουν νηστικοὶ ἕως τὸ δειλινόν, καὶ προσεύχονται. Καὶ ὅταν τῆς νυκτός ἡ ὥρα ἔλθῃ καὶ σκοτεινιάσῃ, ἐκεῖνοι μὲν τρέχουν εἰς τὰ λουτρὰ καὶ κάθε σωματικὴν ἀπόλαυσιν· οἱ δὲ μοναχοὶ, ἀφοῦ ἀφῆσουν κάθε κόπον, ἔρχονται εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν περιμαζεύουν γύρω πλῆθος ὑπηρετῶν, οὔτε κάμνουν ἄνω-κάτω τὴν οἰκίαν, οὔτε προξενοῦν θόρυβον, οὔτε παραθέτουν πολλὰ φαγητὰ πολλὴν εὐωδίαν ἵνα σκορπίζουν· ἀλλὰ, ἐξ αὐτῶν μερικοὶ τρώγουν μόνον διὰ ἀνάπαυσιν, ὅχι διὰ τρυφὴν. Οὔτε φόβος ὑπάρχει

(λ) ἀφῆκα τὴν λέξιν ὡς ἔχει, διότι ἀδύνατον ἵνα μεταφρασθῇ «ἐξυπνοί». Σημαίνει πᾶν ἄλλο παρὰ τοῦτο.

δυναστῶν ἐκεῖ, οὔτε παραφροσύνη κυρίων φοβίζουσα τοὺς δούλους, οὔτε γυναικῶν θόρυβος, οὔτε παιδιῶν ταραχή, οὔτε σωρὸς κιβωτίων, οὔτε περιττῶν ἐνδυμασιῶν ἀποθησαυρισμὸς, οὔτε χρυσίον, οὔτε ἀργύριον. Οὔτε φυλακαὶ ἐκεῖ καὶ προφυλακαὶ, οὔτε ταμεῖον περιφυλαττόμενον, οὔτε παρόμοιόν τι. Εὐχῶν εἶναι πλήρη πάντα, εἶναι ὕμνων ὅλα πλήρη, πνευματικῆς εὐωδίας ὅλα εἶναι πλήρη. Τίποτε τὸ κοσμικὸν ἐκεῖ. Οὐδένα φόβον κλεπτῶν ἔχουν, ἀφοῦ δὲν ἔχουν τί ποτε πρὸς κλοπὴν, οὔτε χρήματα. Σῶμα μόνον ἔχουν αὐτοὶ καὶ ψυχὴν. Θ' ἀφαιρέσουν τὴν ζωὴν των; Περισσότερον ὠφελοῦν αὐτοὺς παρὰ ἵνα βλάψουν.

Ἀδύνατον ν' ἀκούσῃ κανεὶς ἐκεῖ θρήνους καὶ κλαυθμούς. Τὸ οἰκοδόμημα μένει καθαρὸν ἀπὸ τοιαύτας ἀηδίας, ἀπὸ παρομοίας κραυγῆς. Συμβαίνουνσι καὶ θάνατοι βεβαίως ἐν μέσῳ τῶν μοναχῶν, ὅτι δὲν εἰν' ἀθάνατοι. Ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦν τὸν θάνατον ὡς θάνατον, καθὼς ἐννοοῦν αὐτὸν οἱ εἰς τὸν κόσμον μένοντες. Τοὺς ἀποθανόντας συνοδεύουν μετὰ ὕμνων, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ὀνομάζουν ἐκεῖνοι ὄχι ἐκφορὰν, ἀλλὰ προπομπὴν, ξεπροβόδισμα εἰς ταξίδιον. Ἐγινε γνωστὸν ὅτι ἀπεβίωσεν ὁ δεῖνα; Ἡ ψυχικὴ ἀγαλλίασις εἶναι πολλή, πολλή εἶναι ἡ εὐχαρίστησις καὶ οὔτε κἀν κανεὶς ἔχει τὴν τόλμην ἵνα εἴπῃ ὅτι «ἐτελεύτησεν» ὁ δεῖνα, ἀλλὰ λέγουν «ἐτελειώθη». Ἀκολουθεῖ κατόπιν εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν, δόξα πολλὴ πρὸς Αὐτὸν, εὐφροσύνη πολλή. Ὁ καθ' εἰς εὐχεται ἵνα ἔχῃ τοιοῦτο τέλος, ὥστε ἀναπαυόμενος ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τοὺς καμάτους τοῦ γηϊνοῦ βίου, ν' ἀπολαύσῃ τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Καὶ ὅταν ἀρρώσθήσῃ, δὲν ἀκούον-

ται δάκρυα καὶ θρῆνοι, ἀλλὰ καὶ πάλιν εὐχαί· εὐλύ-
 τωσε δὲ τὸν ἀσθενῆ πολλὰκις ἀπὸ θάνατον ὄχι τῶν
 ἱατρῶν ἐπισκέψεις, ἀλλ' ἡ πίστις μόνη· Ἄν γίνη καὶ
 ἀνάγκη ἵνα προσκαλέσουν ἱατροὺς, πολλὴν βλέπεις
 τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν χριστιανικὴν καρτερίαν βλέπεις
 πολλήν· Οὔτε γυναῖκα βλέπεις ἐκεῖ ἵνα παραστέκεται
 καὶ ἵνα τραβᾷ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, οὔτε παιδιὰ
 ἵνα ἀποκλαίουσιν τὴν ὀρφανίαν, ἡ ὁποία κρέματα ἐπὶ
 τῆς κεφαλῆς των, οὔτε δούλους ἵνα παρακαλοῦν τὸν
 ἐτοιμοθάνατον ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον αὐτῶν.
 Ἀπὸ πλῆθος ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις αὐτὰς ὅλας, ἀπο-
 βλέπει πρὸς ἓν καὶ μόνον ἡ ψυχὴ, πρὸς τὴν τελευ-
 ταίαν ἀναπνοὴν, ὥστε ἵνα πρὸς αὐτὴν ὁ Θεὸς
 ἴλεως. Ἡ δὲ νόσος, διὰν ἐπέβη, ἐπέρχεται ὄχι διὰ
 λαιμαργίαν καὶ πολυφαγίαν, ἢ ἀπὸ κραιπλὴν προσ-
 βάλλουσιν τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ ὅτι ἡ πολλὴ ἀγρυπ-
 νία, ἡ πολλὴ νηστεία, ἡ παρόμοιόν τι ἐγέννησε τὴν
 ἀσθένειαν· Τοιαῦται τῶν ἀσθενειῶν αἱ αἰτίαι, αἱ
 ὁποῖαι γίνονται ἐγκωμίων ἀφορμαὶ, ὄχι κατηγορίας
 αἰτίαι, καθὼς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ».

Τὸν βίον τοῦτον τῶν ἐν μοναῖς καὶ τῶν ἐν καλύ-
 βαις καὶ σπηλαίοις ἀσκουμένων δύναται ἵνα συγκρίνη
 τις πρὸς τὸν νῦν καὶ πρὸς τὴν ἀγωγὴν ἐν γένει καὶ
 λατρείᾳ, ὅπως κρίνῃ ποῦ συμπίπτει πρὸς ἐκεῖνον
 καὶ ποῦ καὶ πόσον ἀφίσταται. Καλὸν εἰς τὸ θέμα τοῦτο
 ἵνα ἀσχοληθῶσιν οἱ λόγιοι τῶν ἀγιορειτῶν, δυνάμενοι
 ἵνα χορηγήσωσιν εἰς ἡμᾶς καὶ γνῶσιν ἀσφαλῆ τοῦ
 κατὰ καιροὺς πληθυσμοῦ τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μοναχῶν·
 Ἰωσήφ ὁ Γεωργερινὸς ἀριθμεῖ τῷ 1678 τοὺς ἐν τῇ με-

γίστη Λαύρα μοναχοὺς 600—τοὺς τοῦ Καρακάλου 500—
—τοὺς τοῦ Φιλοθέου 50—τῶν Ἰδίων 400—καὶ 400
τοῦ Κουτλουμουσίου—τοὺς τοῦ Σταυρονικήτα 30—τοῦ
Παντοκράτορος 200—τοῦ Βατοπεδίου 300—Ἐσφιγ-
μένου 80—Χελανδαρίου 800!!—Ξενοφῶντος 30—Κα-
σταμονίτη 7—Ῥωστικοῦ 20—Ξηροποτάμου 300—Σί-
μωνος Πέτρας 200—Γρηγορίου 60—Ἀγίου Παύλου
200 δὴ δὴ 4177 τοὺς μοναχοὺς δέκα καὶ ἑπτὰ μο-
νῶν· Ἀναφέρει τὴν τῆς Ἀγίας Ἀννης σκήτην μόνην,
τὴν Κερασιάν, καὶ περὶ τὰ χίλια κελλία· Καὶ καλὰ μὲν
πάντα, ἀλλ' ἡ εἰδησις περὶ τῶν τοῦ Χελανδαρίου μο-
ναχῶν=800=ὀλίγον δύσπεπτος.

Ἐπάρχουσιν ἰδιωτικά καὶ ἐπίσημα γράμματα δυσα-
ρίθμητα, εἰκόνες, ἄμφια, σκεύη, ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, πάντα
δὲ πρέπει νὰ μελετηθῶσι, κατὰ τὸ δυνατόν ἐξαντλου-
μένης τῆς ὑλῆς, πρὸς συγγραφήν ἱστορίας ἀγιορειτι-
κῆς, ἥτις θὰ κατέχη βεβαίως ὅλον ὅσον ἡ ἱστορία
τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐως οὗ συμ-
πληρωθῇ ἐμπόνως τοιοῦτον ἔργον—θησαυρὸς διὰ
τοὺς ἐν Ἑλλάδι λογοκλόπους—καλὸν φρονῶ νὰ μετα-
τυπωθῇ καὶ πάλιν καὶ πολλάκις τὸ Προσκυνητάριον
τοῦ Κομνηνοῦ, συμπληρούμενον εὐσυνειδήτως διὰ
σημειώσεων καὶ προσθηκῶν.

Ἀθῆναι, νοέμβριος, 1923

ὁ μέγας χαρτοφύλαξ καὶ χρονογράφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας,
ὑπομνηματογράφος τοῦ πατριαρχ. θρόνου Ἱεροσολύμων

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

Κομνηνός Σωάννης Γαλαξ

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΛΕΩΝ

ἔβα μυροδογίης Δρύραδ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κοσμᾷ ππᾶ Σάδα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνηταρίων» Ἀγίου Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρομοίων βιβλιδίων ἐκδόσεις, χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν γινομένης, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγα θα εἶδω σπουδαιότερα καὶ μάλιστα νεώτερα τῶν παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ γεγραμμένων γραφόμενα, ἀδίκημα φρονῶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς Κομνηνοῦ, τοῦ κατὰ Δρύστρας μητροπολίτου Ἱεροθέου, ἵνα μὴ ἐκδίδωμεν τὸ γραφέν ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνητάριον». Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχίας) τῷ 1701 καὶ, παρελθόντων ἐτῶν ἑπτὰ, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρδου Μοντῳκὸν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν» αὐτοῦ. Κελλίων καὶ καλυβῶν, καὶ πύργων, καὶ σκητῶν, καὶ μοναστηρίων ἀρίθμησις ἀναγινώσκεται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἀρίθμησις καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θησαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν, καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσκυνητάρια, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμετατύπων, μετὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ, κατὰ τὰ 1864 ἔκδοσιν, τελευταίαν, ἃν μὴ ἀπατῶμαι.

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελούδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὴν περι-
 ὶωνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε
 βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἄξιον
 ἑαυτοῦ ἵνα ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Προσκυ-
 νηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν)
 κεί ἐνον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μο-
 νεμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1745. Προέτα-
 ξεν ὁ Βελούδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ
 βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν
 ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701,
 αὐτότατον καὶ παρὰ Μοντῶκὸν ἀναγινωσκόμενον.
 Κατὰ πολλὴν δὲ συνεπίστασιν ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζῳ,
 τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα
 μέρος ἀμετατύπωτον ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος
 τὸ «Προσκυνητάριον» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, διὰ τὸν
 ὅποιον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγ-
 γραφέων» θ' ἀναλάβῃ (ὅτι κὼπὸν ἀπαιτεῖ τοῦτο) ἵνα
 διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη ἵν' ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκ-
 δότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἔκδοσιν Ἰωάν-
 νου Βελούδου ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον προσφώνησις Χρι-
 στοφοροῦ προηγουμένου τῆς τῶν Ἰδίων μονῆς τοῦ
 ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα· «Καὶ δὴ σοι **δευτέρους
 τύποις** ἐκδοθεῖσα ἢ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥοδωνιά
 μετ' εὐλαβοῦς ἐμοὶ προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης
 διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελούδου (σελ. 15') ἀνα-
 γινώσκομεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν
 Βενετίᾳ καὶ πάλιν, ἔκδοσιν (ψευδῶς «δευτέραν» ἀνα-
 γραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἢ λέξις «δευτέροις»
 ἐγένετο «τρίτοις». Ἀνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἐκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κομνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντ-φωκόν; Καλὸν ἵνα ἐξετασθῇ ἡ ὑπόθεσις.

Ἀλλὰ δίκαιον φρονῶ ἵνα μετατυπωθῇ τὸ τοῦ Κομνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγράφη, οἷον κεῖται παρὰ Μοντ-φωκόν, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατὶ, τὸ τοῦ κειμένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγόμενα συγκατέταξεν»—ὥς ὁ Βελούδης παρετήρησεν, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. ια'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδηννοῦ τοῦ ἐκ Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἀξίαν λόγου περιγραφὴν διὰ στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1881), παρέλιπον ὁ τε Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίαις ἐκδοὺς τὸ Προσκυνητάριον Χριστοφόρος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσεχῶς ἐκδιδόμενον «Ἐννατόν» μου, πλήρες σπουδαιότητων καὶ περιέργων εἰδήσεων καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν, ἀναφερομένων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τὸν βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἡγνόουν τέως, συνεπῶς ἡγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Ἀθωνός» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου Ὁρους, ἀναγκάζομαι ἵνα μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυνηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Θεοδόσιον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδηννοὶ στίχοι, ὧν τινὰς ὁ σάμιος Εὐγένιος ἡγνόει· Ἐνταῦθα δὲ καθῆκον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι ἵνα μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρὸς, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἁγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται.

«Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόδια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνὸς (α)— καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγωγή εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἁμαρτίας μας ἐρηνώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β) μᾶς τὸ ἄφησεν ὁλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν, ἔνδειξιν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πόσους κόπους καὶ μέχθους, καὶ συμφορὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες ἀντιπαλαίουσι καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρία θλίψεις ἀπὸ τοὺς ἐναντίους τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνη, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουν. Πόσαις ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσαις ἀδάνιαις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῇ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὡς γενναῖοι

(α) Βελοῦδου σελ. 1α'. Μοντφωκὸν σελ. 418.

(β) δὴλὰ γε δὴ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἄνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὁλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαβείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νομμάτων ὑψηλῶν πλήρη· βιβλία θεολογικὰ, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέρπολλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ σοφῶν βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν ρωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ρωσσίας, Τραπεζοῦντος, Ἰθνηρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγίλλιωδη, πολλῆς εὐλαβείας ἄξια, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν· εἰς τὰ ὅποια ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὅσπιν εὐλάβειαν ἐπρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους τοῦ Ἀθωνος εὐαγῆ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὁποῦ, χάριτι θεῷ,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
Θέλεις εὐφρανθῇ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχωφελεῖς
ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιᾶσαι ὅτι νὰ ἐσέθῃς μέ-
σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΥΝΑΜΕ-
ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ»**.

Ἄχρι καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
ἀγωγὴ καὶ δίαιτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἔκπαλαι,
κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
κηρύγματος ἐκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερὸς Χρυ-
σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν
τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ ταύτου, οἷος ἦτο κατὰ
τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τοῦτου πατριάρχου, Ἀθῆν
τοῦ κόπου καὶ τοῦ παραφράσαντος, καὶ τοῦ ἐκδόντος,
καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἐνταῦθα παράθεσις ἐρμη-
νεύας τοῦ χρυσοῦρῳμονος διδασκάλου, ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοδά-
μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων 'να κατα-
νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαϊτικὰ διάλεκτον· «Τὰ μονα-
στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράψοντο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἰκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλέων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλῃ 575 καὶ
ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.

κοι, καὶ σποδὸς καὶ μόνωσις, ὥς συνειθίζουσιν εἰς τὰς πενθούσας οἰκίας. Οὔτε γέλωτες, οὔτε ἐνόχλησις ἐξ αἰτίας τῶν ὑποθέσεων τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἀλλὰ νηστεία καὶ κοῖμισμα χαμαί. Ὅλον τὸ περιβάλλον εἰς τὰ μοναστήρια εἶναι καθαρὸν ἀπὸ ὀσμῆς φαγνητῶν, καὶ αἱμάτων σφαιζομένων ζώων, καθαρὸν ἀπὸ ταραχῆς, καθαρὸν ἀπὸ θορύβου, καθαρὸν ἀπὸ πολλὰς κοσμικῆς φροντίδας. Τὰ μοναστήρια εἶναι γαλήνιοι λιμένες· ἀλλὰ καὶ ὥσάν φάροι, εἰς ὕψος ἐστημένοι, χάριν τῶν ἐρχομένων μακρόθεν, λάμπουσιν, ἐπὶ λιμένος καθήμενοι, πάντας σύροντες πρὸς τὴν γαλήνην αὐτῶν, καὶ ἐλευθερώνοντες ἀπὸ ναυαγίων τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀτενίζοντας, διότι δὲν ἀφίνουσιν ἵνα ζοῦν μέσα εἰς τὸ σκότος ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἀποβλέπουν εἰς τοὺς

ποιοῦντες φάρους

Μεταβῆτε καὶ εἰς τὰς τῶν ἁγίων κατασκήνωσεις.

Ἐὰν καταφεύγῃς εἰς ἄνδρὸς ἁγίου μοναστήριον, εἶναι ὥς ἵνα μεταβαίνῃς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Δὲν βλέπεις ἐκεῖ ὅσα βλέπεις εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν. Ἡσυχία πολλὴ καὶ σιωπὴ πολλὴ εἰς τὰ μοναστήρια. Οὔτε θ' ἀκούσῃς εἰς αὐτὰ ἵνα λέγουν· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν σου· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν μου. Ἄν μάλιστα μείνῃς μίαν, δύο ἡμέρας, τότε περισσότερο θὰ καταλάβῃς τὴν ψυχικὴν εὐχαρίστησιν· ἢ ἡμέρα; ἢ, ἵνα εἰπώμεν καλλίτερον, ἢ Ἀκούονται τῶν πετεινῶν (ἀλεκτόρων) αἱ πρῶται φωναί; (ε) Οὔτε ῥογχαλητὸν κοιμω-

(ε) ἔθηκα τὸ «ἀλεκτόρων» ἐν παρενθέσει, διότι, γράψας τὴν λέξιν πετεινῶν, ἐφοβήθην μὴ ἐκληφθῇ γενικώτερον = πτηνόν, πτηνῶν.

μένων θ' ἀκούσης, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τὰς κοσμηκάς, οὔτε θὰ βλέπης ἀκόμη κλεισμένας τὰς θύρας, οὔτε θὰ μένουν ἐντὸς τῶν δωματίων κλεισμένοι οἱ κοιμώμενοι, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν, ἐξαπλωμένοι ὡσάν νεκροί. Κρούει τοὺς κώδωνας ὁ ὄρεοκόμος (ζ), ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὅλοι, τὸν ὕπνον ἀποτινάξαντες, ἀφυπνίζονται, διότι καὶ ὁ ἡγούμενος ἀφυπνίζει αὐτούς. Καὶ λοιπὸν ὅλοι εὐρίσκονται ἰστάμενοι, σχηματίζοντες ἓνα χορὸν ἁγιον, καὶ πρὸς τὰ ἄνω τὰς χεῖρας ἀνυψώνοντες ψάλλουσι τοὺς ἱεροὺς ὕμνους· διότι οὔτε πολὺν καιρὸν χρειάζονται διὰ 'να ἀποτινάξωσι τὸν ὕπνον καὶ τὴν νυκτικὴν ζάλην, καθὼς ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι, μόλις ἐξυπνήσωμεν, θὰ καθήσωμεν, θὰ ἐξαπλωθῶμεν, θὰ νήσωμεν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, θὰ θεραπεύσωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς ἀνάγκας, ἐπειτα θὰ φορέσωμεν ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, ἐξοδεύοντες εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐποθέσεις πολὺν καιρὸν.

Εἰς τὰ μοναστήρια δὲν γίνεται τίποτ' ἐξ αὐτῶν. Οὐδεὶς προσκαλεῖ τὸν ὑπηρέτην, διότι καθ' εἰς εἶναι ὑπηρέτης ἑαυτοῦ. Οὔτε πολλῶν ἐνδυμάτων ἀνάγκην ἔχει, οὔτε καιρὸν ἐξοδεύει διὰ 'να ξεζαλισθῇ (η) ἀλλ' εὐθὺς ἅμ' ἀνοίξῃ τὰ 'μάτια του νομίζεις ὅτι πρὸ πολλοῦ ἀπετίναξε τὸν ὕπνον, ἐξ αἰτίας τῆς νήψεως (θ). Διότι, ὅταν ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ καρδιά δὲν ᾔῃ βυθισμένη εἰς τὰ χαμηλὰ, διότι δὲν τρώγει κατὰ κόρον,

(ζ) δηλαῶ τὸν ἐπιμελούμενον τῶν ἡμιόνων (ὄρεϋς = ὄρέως) τὸν γνωστὸν τοῖς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει βορδονάρην (bordonarius).

(η) οὕτω μετέφρασα τὰ «τοῦ τὸν ὕπνον ἀποτινάξασθαι».

(θ) περὶ «νήψεως» καὶ «νηπτικῆς φιλοσοφίας» ἀνάγκη μακροῦς διατριβῆς.

δὲν χρειάζεται πολὺν καιρὸν ὡς ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὰ ὕψη, ἀλλ' ἀμέσως εὐρίσκει τὴν νῆψιν. Ἐχει τὰς χεῖρας πάντοτε καθαρὰς, διότι καὶ ὁ ὕπνος τοῦ εἶναι εὐτακτος. Οὐδενὸς ἀκούεται τὸ ῥογχαλητὸ, οὐδεὶς δυσκολοανασαίνει, οὔτε ῥιπτάζεται πρὸς ὕπνον, οὔτε βλέπεις κανένα ὡς γυμνώνεται, ἀλλὰ κοιμῶνται ὅλοι καὶ ἀναπαύονται μὲ εὐσχημοσύνην πολὺ περισσοτέραν ἀπὸ τοὺς μὴ κοιμωμένους. Αὐτὰ ὅλα γίνονται, διότι εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς εὐταξία βασιλεύει. Πραγματικῶς εἶναι ἄγγελοι ἐν ἀνθρώποις καὶ ἅγιοι. Καὶ μὴ θαυμάσης ὅταν ἀκούῃς ὅλα αὐτά. Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶν' ἀδύνατον ὡς ἀφήσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ τάρταρα τοῦ ὕπνου ὡς καταβυθισθῶν καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὰ τὸν νοῦν αὐτῶν, ἀλλ' ἐπιπολαίως, ὡς ὡς εἰπόμεν, καταλαμβάνει αὐτοὺς ὁ ὕπνος χορηγεῖ μόνον ἀνάπαυσιν. Αἰσθάνεσθαι τοιοῦτος εἶναι ὁ ὕπνος, εἶν' ἐπόμενον ὡς ἦναι παρόμοια καὶ τὰ ὄνειρα ὅχι φαντασιώδη. Καὶ λοιπὸν, καθὼς εἶπον,

Μόλις ἀκουσθῶν αἱ πρῶται φωναὶ τοῦ πετεινοῦ, ὁ ἡγούμενος ἔρχεται, καὶ σπρώχνει διὰ τοῦ ποδὸς ὀλίγον τὸν κοιμώμενον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὅλους ἀφυπνίζει, καὶ σηκώνονται ἀμέσως ὅλοι, διότι οὐδεὶς πρὸς ὕπνον πίπτων ἐκβάλλει τὰ φορέματα, διότι τοῦτο θεωρεῖται παράνομον. Ἄμα λοιπὸν ἐξυπνήσουν, εὐθὺς ἐπὶ ποδὸς εὐρίσκονται ὅλοι, καὶ ψάλλουσιν ὅλοι προφητικούς ὕμνους εἰς εὐρυθμον μελωδίαν καὶ μὲ πολλὴν ὁμοφωνίαν. Οὔτε κιθάρα, οὔτε φλογέρον, οὔτε κανὲν ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ἐμποροῦν ὡς κατασκευάσουν τοιαύτην μελωδίαν, ὡς αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἐμποροῦμεν ὡς ἀκούσωμεν μέσα εἰς μίαν ἡσυχίαν βαθεῖαν, ὅταν εἰς

τὴν ἐρημίαν οἱ ἅγιοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ψάλλουν. Εἶναι δὲ πολὺ κατάλληλα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν ᾠσματα, καὶ δεικνύουν πολλὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην· «Ἐν ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν»· Καὶ πάλιν· «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς Σὺ, ὁ Θεὸς, διότι φῶς τὰ προστάγματά Σου ἐπὶ τῆς γῆς»· Καὶ τὰ τοῦ προφητάνακτος Δαυὶδ ᾠσματα προκαλοῦν δακρύων πολλὰς πηγὰς, καὶ τὴν θερμότην αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἀποδεικνύουν, ὡς ὅταν ὁμοῦ ψάλλωσιν· «Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυοί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω»· Καὶ πάλιν· «Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἐφαγον»· Καὶ πάλιν· «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μνησθήσεται αὐτοῦ; Ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη, καὶ αἱ ἡμέραι ἡμῶν ὡσεὶ σκιά παραγούσιν»· Καὶ «Μὴ φοβοῦ, ὅταν πληθύνῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ»· Καὶ πάλιν· «Ὁ κατοικίζων μονοτρόπους ἐν οἴκῳ»· Καὶ «Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἠνεσά Σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου»· Καὶ πάλιν· «Μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί Σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου»· Καὶ «ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἁδου»· Καὶ «Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι Σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ»· Καὶ πάλιν· «Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ»· Καὶ πάλιν· «Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς»· Ὅταν δὲ ψάλλουν πάλιν μετὰ ἀγγέλων (διότι καὶ οἱ ἄγγελοι τότε ψάλ-

λουσιν) «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν», αὐτοὶ εἰς ὅλα αὐτὰ (1) ἐξοδεύουν ὅλην τὴν νύκτα, ἐνῶ, τὸ ἐναντίον κάμνομεν καθ' ὅλον τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡμεῖς· χασμώμεθα, καὶ ξυνόμεθα, καὶ ῥογχαλίζομεν, ἢ ἀπλῶς εἴμεθα ἐξαπλωμένοι, καὶ διαλογιζόμεθα κατὰ νοῦν χιλιάδας ἀπάτας.

Ὅταν ἡ ἡμέρα φέγξη, ἐκεῖνοι διαναπαύονται, καὶ ὅταν ἡμεῖς ἀρχίζωμεν τὰς ἐργασίας ἡμῶν, εἰς ἐκείνους ἀρχίζει τότε τῆς ἀναπαύσεως ὁ καιρός. Ἐπειτα γίνεται ἡμέρα· Καὶ ἡμεῖς μὲν μεταξὺ συνομιλοῦμεν διὰ ὅσα θὰ ἐξοδιάσωμεν, ἐὰν θὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐὰν κάνεις ἐξ ἡμῶν θὰ μεταβῇ εἰς ὑπουργοὺς καὶ μεγιστᾶνας, καὶ τότε συλλογίζεται, καὶ τρέμει καὶ φοβεῖται, πῶς θὰ δώσῃ λόγον διὰ ὅσα ἐπραξεν. Ἄλλος ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἄλλος εἰς τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα θὰ τρέξῃ· Ἀλλὰ ἐκεῖνοι τότε, ἀφοῦ ἀναποτάλλουν τὰς πρωϊνάς εὐχὰς καὶ τοὺς ὕμνους, ἐπιδίδονται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν· ἐν τούτοις ἀριθμοῦνται καὶ μερικοὶ, οἱ ὅποιοι ἔμαθον ἵνα γράφουν βιβλία. Ἐκαστος ὅμως, ἐν κελλίῳ ἔχων, τὸ ὅποιον εἰς αὐτὸν ἐδόθη, κάθεται κλεισμένος ἐκεῖ, καὶ διαρκῶς ἐπιθυμεῖ ἵνα ἡσυχάζῃ, διότι οὐδεὶς φλυαρεῖ, οὔτε ἀρχίζει μὲ κα- νένα κάμμιν συνδιάλεξιν. Κατόπιν ἀναγινώσκουν τὴν τρίτην ὥραν, τὴν ἕκτην, καὶ τὴν ἐννάτην (κ), καὶ τῆς

(1) βλέπε τὰ κείμενα, κατὰ σειράν. Ψαλμ. ρλγ', 3—'Ησ. κς', 9—Ψαλμῶν ς', 7—ρα', 10—ν', 5—ξζ', 7—ριη', ρξδ', ξβ'—μη', 16—κδ', 4—y, 5, 6—μγ', 22. Ἀφῆκα τὰ ἱερὰ κείμενα ὡς ἐ- χουσιν, ἵνα μὴ βεβηλώσω διὰ τῆς ἐκχυδαΐσεως.

(κ) δίδαγμα διὰ τοὺς μεμφομένους τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ὡς ὅχι ἀρχαίαν ὅτι ἀπὸ τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος ἔμεινεν ὡς καὶ σήμερον.

ἐσπερινὰς εὐχὰς· καὶ χωρίζοντες εἰς τέσσαρα μέρη τὴν ἡμέραν, ὑμνοῦν τὸν Θεὸν ἐν ἱεροῖς ὕμνοις καὶ ψαλμωδίαις, ἅμα θὰ συμπληρωθῇ τὸ καθ' ἐν ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μερῶν. Καὶ λοιπὸν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀφιερώνονται εἰς ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς καιρὸν, κατὰ τὸν ὅποιον ὅλοι οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον τρώγουν, γελοῦν, διασκεδάζουν, ἢ καὶ κινδυνεύουν ἵνα σκάσουν ἀπὸ τὴν πολυψαγίαν. Δὲν ἔχουν ἐκεῖνοι καιρὸν τραπέζης, οὔτε τῶν παρομοίων ἀπολαύσεων· ἀλλὰ ἀφ' οὗ κοιμηθοῦν ἐπ' ὀλίγον, ἐξακολουθοῦν τὸ ἴδιον τυπικὸν, κατόπιν ἀπὸ τὸ πρόγευμα. Καὶ λοιπὸν οἱ κοσμικοὶ κοιμοῦνται καὶ τὴν ἡμέραν, οἱ καλόγηροι ὅμως καὶ τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦν· εἶναι, κατὰ ἀλήθειαν, τέκνα φωτός. Ἐπειτα· οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον ἐξοδεύουν τὸν περισσότερον τῆς ἡμέρας καιρὸν εἰς τὸν ὕπνον· ἥτις ἐστὶν ὁ ὅμιλος τῶν οἱ ζῶντες εἰς τὰ μοναστήρια ἐξακολουθοῦν ἵνα μένουν νήφοντες (λ), ἂν καὶ μένουν νηστικοὶ ἕως τὸ δειλινὸν, καὶ προσεύχονται. Καὶ ὅταν τῆς νυκτός ἡ ὥρα ἔλθῃ καὶ σκοτεινιάσῃ, ἐκεῖνοι μὲν τρέχουν εἰς τὰ λουτρὰ καὶ κάθε σωματικὴν ἀπόλαυσιν· οἱ δὲ μοναχοὶ, ἀφ' οὗ ἀφήσουν κάθε κόπον, ἔρχονται εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν περιματεύουν γύρω πλῆθος ὑπηρετῶν, οὔτε κάμνουν ἄνω-κάτω τὴν οἰκίαν, οὔτε προξενοῦν θόρυβον, οὔτε παραθέτουν πολλὰ φαγητὰ πολλὴν εὐωδίαν ἵνα σκορπίζουν· ἀλλὰ, ἐξ αὐτῶν μερικοὶ τρώγουν μόνον διὰ ἀνάπαυσιν, ὅχι διὰ τρυφήν. Οὔτε φόβος ὑπάρχει

(λ) ἀφῆκα τὴν λέξιν ὡς ἔχει, διότι ἀδύνατον ἵνα μεταφρασθῇ «ἐξυπνοί». Σημαίνει πᾶν ἄλλο παρὰ τοῦτο.

δυναστῶν ἐκεῖ, οὔτε παραφροσύνη κυρίων φοβίζουσα τοὺς δούλους, οὔτε γυναικῶν θόρυβος, οὔτε παιδιῶν ταραχὴ, οὔτε σωρὸς κιθωτίων, οὔτε περιττῶν ἐνδυμασιῶν ἀποθησαυρισμὸς, οὔτε χρυσίον, οὔτε ἀργύριον. Οὔτε φυλακαὶ ἐκεῖ καὶ προφυλακαὶ, οὔτε ταμεῖον περιφυλαττόμενον, οὔτε παρόμοιόν τι. Εὐχῶν εἶναι πλήρη πάντα, εἶναι ὕμνων ὅλα πλήρη, πνευματικῆς εὐωδίας ὅλα εἶναι πλήρη. Τίποτε τὸ κοσμικὸν ἐκεῖ. Οὐδένα φόβον κλεπτῶν ἔχουν, ἀφοῦ δὲν ἔχουν τί ποτε πρὸς κλοπὴν, οὔτε χρήματα. Σῶμα μόνον ἔχουν αὐτοὶ καὶ ψυχὴν. Θ' ἀφαιρέσουν τὴν ζωὴν των; Περισσότερον ὠφελοῦν αὐτοὺς παρὰ ἵνα βλάψουν.

Ἀδύνατον ν' ἀκούσῃ κανεὶς ἐκεῖ θρήνους καὶ κλαυθμούς. Τὸ οἰκοδόμημα μένει καθαρὸν ἀπὸ τοιαύτας ἀηδίας, ἀπὸ παρομοίας κραυγῆς. Συμβαίνουνσι καὶ θάνατοι βεβαίως ἐν μέσῳ τῶν πονηρῶν, ὅτιοι δὲν εἰν' ἀθάνατοι. Ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦν τὸν θάνατον ὡς θάνατον, καθὼς ἐννοοῦν αὐτὸν οἱ εἰς τὸν κόσμον μένοντες. Τοὺς ἀποθανόντας συνοδεύουν μετὰ ὕμνων, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ὀνομάζουν ἐκεῖνοι ὄχι ἐκφορὰν, ἀλλὰ προπομπήν, ξεπροβόδισμα εἰς ταξείδιον. Ἐγινε γνωστὸν ὅτι ἀπεβίωσεν ὁ δεῖνα; Ἡ ψυχικὴ ἀγαλλίασις εἶναι πολλή, πολλὴ εἶναι ἡ εὐχαρίστησις καὶ οὔτε καν κανεὶς ἔχει τὴν τόλμην ἵνα εἴπῃ ὅτι «ἐτελεύτησεν» ὁ δεῖνα, ἀλλὰ λέγουν «ἐτελειώθη». Ἀκολουθεῖ κατόπιν εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεόν, δόξα πολλὴ πρὸς Αὐτὸν, εὐφροσύνη πολλή. Ὁ καθ' εἰς εὐχεται ἵνα ἔχῃ τοιοῦτο τέλος, ὥστε ἀναπαυόμενος ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τοὺς καμάτους τοῦ γνήνιου βίου, ν' ἀπολαύσῃ τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Καὶ ὅταν ἀρρώσθήσῃ, δὲν ἀκούον-

ται δάκρυα καὶ θρῆνοι, ἀλλὰ καὶ πάλιν εὐχαί· εὐλύ-
 τωσε δὲ τὸν ἀσθενῆ πολλὰκις ἀπὸ θάνατον ὄχι τῶν
 ἱατρῶν ἐπισκέψεις, ἀλλ' ἡ πίστις μόνη· Ἄν γίνῃ καὶ
 ἀνάγκη 'να προσκαλέσουν ἱατροὺς, πολλὴν βλέπεις
 τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν χριστιανικὴν καρτερίαν βλέπεις
 πολλήν· Οὔτε γυναῖκα βλέπεις ἐκεῖ 'να παραστέκεται
 καὶ 'να τραβᾷ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, οὔτε παιδιὰ
 'ν' ἀποκλαίουν τὴν ὀρφανίαν, ἡ ὁποία κρέμαται ἐπὶ
 τῆς κεφαλῆς των, οὔτε δούλους 'να παρακαλοῦν τὸν
 ἐτοιμοθάνατον 'να ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον αὐτῶν.
 Ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις αὐτὰς ὅλας, ἀπο-
 βλέπει πρὸς ἓν καὶ μόνον ἡ ψυχὴ, πρὸς τὴν τελευ-
 ταίαν ἀναπνοὴν, ὥστε 'να ᾔναι πρὸς αὐτὴν ὁ Θεὸς
 ἰλεως. Ἡ δὲ νόσος, ὅταν ἐπέλθῃ, ἐπέρχεται ὄχι διὰ
 λαιμαργίαν καὶ πολυφαγίαν, ἢ ἀπὸ κραιπάλην προσ-
 βάλλουσαν τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ διότι ἡ πολλὴ ἀγρυ-
 πνία, ἡ πολλὴ νηστεία, ἡ παρόμοιόν τι ἐγέννησε τὴν
 ἀσθένειαν· Τοιαῦται τῶν ἀδύνατον αἰ αἰτίαι, αἱ
 ὁποῖαι γίνονται ἐγκωμίων ἀφορμαί, ὄχι κατηγορίας
 αἰτίαι, καθὼς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ».

Τὸν βίον τοῦτον τῶν ἐν μοναῖς καὶ τῶν ἐν καλύ-
 βαις καὶ σπηλαίοις ἀσκουμένων δύναται 'να συγκρίνῃ
 τις πρὸς τὸν νῦν καὶ πρὸς τὴν ἀγωγὴν ἐν γένει καὶ
 λατρείαν, ὅπως κρίνῃ ποῦ συμπίπτει πρὸς ἐκεῖνον
 καὶ ποῦ καὶ πόσον ἀφίσταται. Καλὸν εἰς τὸ θέμα τοῦτο
 'ν' ἀσχοληθῶσιν οἱ λόγιοι τῶν ἀγιορειτῶν, δυνάμενοι
 'να χορηγήσωσιν εἰς ἡμᾶς καὶ γνῶσιν ἀσφαλῆ τοῦ
 κατὰ καιροὺς πληθυσμοῦ τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μοναχῶν·
 Ἰωσήφ ὁ Γεωργερινὸς ἀριθμεῖ τῷ 1678 τοὺς ἐν τῇ με-

γίστη Λαύρα μοναχοὺς 600—τοὺς τοῦ Καρακάλου 500—τοὺς τοῦ Φιλοθέου 50—τῶν Ἰδίων 400—καὶ 400 τοῦ Κουτλουμουσίου—τοὺς τοῦ Σταυρονικήτα 30—τοῦ Παντοκράτορος 200—τοῦ Βατοπεδίου 300—Ἐσφιγμένον 80—Χελανδαρίου 800!!—Ξενοφώντος 30—Κασταμονίτη 7—Ῥωσικοῦ 20—Ἐπροποτάμου 300—Σίμωνος Πέτρας 200—Γρηγορίου 60—Ἀγίου Παύλου 200· δὴλα δὲ 4177 τοὺς μοναχοὺς δέκα καὶ ἑπτὰ μονῶν· Ἀναφέρει τὴν τῆς Ἀγίας Ἀννης σκήτην μόνην, τὴν Κερασιάν, καὶ περὶ τὰ χίλια κελλία· Καὶ καλὰ μὲν πάντα, ἀλλ' ἡ εἰδησις περὶ τῶν τοῦ Χελανδαρίου μοναχῶν=800=ὀλίγον δύσπεπτος.

Ἐπάρχουσιν ἰδιωτικά καὶ ἐπίσημα γράμματα δυσαρίθμητα, εἰκόνες, ἄμφια, σκεῖτα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, πάντα δὲ πρέπει νὰ μελετηθῶσι, κατὰ τὸ δυνατόν ἐξαντληθῶσι τῆς ὕλης, πρὸς συγγραφὴν ἱστορίας ἀγιορειτικῆς, ἥτις θὰ κατέχη βεβαίως ἔργον ὅσον ἡ ἱστορία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἔως οὗ συμπληρωθῇ ἐμπόνως τοιοῦτον ἔργον—θησαυρὸς διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι λογοκλόπους—καλὸν φρονῶ νὰ μετατυπωθῇ καὶ πάλιν καὶ πολλάκις τὸ Προσκυνητάριον τοῦ Κομνηνοῦ, συμπληρούμενον εὐσυνειδήτως διὰ σημειώσεων καὶ προσθηκῶν.

Ἀθῆναι, νοέμβριος, 1923

ὁ μέγας χαρτοφύλαξ καὶ χρονογράφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας,
ὑπομνηματογράφος τοῦ πατριαρχ. θρόνου Ἱεροσολύμων

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κοσμᾷ πικρᾷ Σάββα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνηταρίων» Ἁγίου Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρομοίων βιβλιδίων ἐκδόσεις, χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν γινομένης, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγα θὰ ἴδω σπουδαιότερα καὶ μάλιστα νεώτερα τῶν παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ γεγραμμένων γραφόμενα, ἀδίκημα φρονῶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἱατροῦ Κομνηνοῦ, τοῦ κατόπι Δρύστρας μητροπολίτου Ἱεροθέου, ἵνα μὴ ἐκδίδωμεν τὸ γραφὲν ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνητάριον». Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχίας) τῷ 1701 καὶ, παρελθόντων ἑτῶν ἑπτὰ, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρδου Μοντφωκὸν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν» αὐτοῦ. Κελλίων καὶ καλυδῶν, καὶ πύργων, καὶ σκητῶν, καὶ μοναστηρίων ἀρίθμησις ἀναγινώσκεται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἀρίθμησις καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θησαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν, καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσκυνητάρια, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμετατύπωτον, μετὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ, κατὰ τὰ 1864 ἐκδοσιν τελευταίαν, ἃν μὴ ἀπατῶμαι.

4 Ἐπιστολὴ ὡς ἐπίλογος καὶ πρόλογος

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελούδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὴν περι-
ώνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε
βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἄξιον
ἑαυτοῦ 'να ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Προσκυ-
νηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν)
κείμενον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μο-
ναμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1745. Προέτα-
ξεν ὁ Βελούδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ
βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν
ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701,
αὐτότατον καὶ παρὰ Μοντῳκὸν ἀναγινωσκόμενον.
Κατὰ πολλὴν δὲ συνειδήσεως ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζῳ,
τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα
μέρος ἀμετατύπωτον ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος
τὸ «Προσκυνητάριον» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, διὰ τὸν
ὁποῖον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγ-
γραφέων» θ' ἀναλάβῃ (διότι κόπον ἀπαιτεῖ τοῦτο) 'να
διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη 'ν' ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκ-
δότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἐκδοσιν Ἰωάν-
νου Βελούδῃ ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκαν προσφώνησις Χρι-
στοφόρου προηγουμένου τῆς τῶν Ἰδίων μονῆς τοῦ
ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα· «Καὶ δὴ σοι **δευτέρους
τύποις** ἐκδοθεῖσα ἡ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥοδωνιά
μετ' εὐλαβοῦς ἔμοι προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης
διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελούδῃ (σελ. 15') ἀνα-
γινώσκομεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν
Βενετίᾳ καὶ πάλιν, ἐκδοσιν (ψευδῶς «δεύτεραν» ἀνα-
γραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἢ λέξις «δευτέροις»
ἐγένετο «τοῖς τοῖς». Ἀνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἔκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κομνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντ-φωκόν; Καλὸν ἵνα ἐξετασθῇ ἡ ὑπόθεσις.

Ἀλλὰ δίκαιον φρονῶ ἵνα μετατυπωθῇ τὸ τοῦ Κομνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγράφη, οἷον κεῖται παρὰ Μοντ-φωκόν, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατὶ, τὸ τοῦ κειμένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγόμενα συγκατέταξεν»—ὥς ὁ Βελούδης παρετήρησεν, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. 1α'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδηννοῦ τοῦ ἐκ Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἀξίαν λόγου περιγραφὴν διὰ στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1891), παρέλιπον ὃ τε Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίαις ἐκδοὺς τὸ Προσκυνητάριον Χριστοφόρος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσεσχῶς ἐκδιδομένον «Ἐννατόν» μου, πλήρες σπουδαιοτάτων καὶ περιέργων εἰδήσεων καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν, ἀναφερομένων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τὸν βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἠγνόουν τέως, συνεπῶς ἠγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἀθωνός» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου Ὁρους, ἀναγκάζομαι ἵνα μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυνηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Θεοδόσιον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδηννοὶ στίχοι, ὧν τινὰς ὁ σάμιος Εὐγένιος ἠγνόει· Ἐνταῦθα δὲ καθῆκον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι ἵνα μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρὸς, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται.

«Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόδια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνὸς (α)—καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγωγὰ εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἁμαρτίας μας ἐρηνώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σῶζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β), μᾶς τὸ ἄφησεν ὁλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν, ἔνδειξιν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πόσους κόπους καὶ μόχθους, καὶ συμφορὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες ἀντιπαλαίουσι καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρία θλίψεις ἀπὸ τοῦς ἐναντίους τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνῃ, ὥς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουν. Πόσαις ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσαις ἀδάνιαις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῇ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὥς γενναῖοι

(α) Βελοῦδου σελ. 1α'. Μοντφωκὸν σελ. 418.

(β) ὁπλὰ γε δὴ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἀνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὁλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαθείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νομμάτων ὑψηλῶν πλήρη· βιβλία θεολογικά, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέρπολλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ αἰσιδύμων βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ρωσσίας, Τραπεζοῦντος, Ἰβηρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγιλλιώδη, πολλῆς εὐλαθείας ἄξια, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν· εἰς τὰ ὅποια ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὅσπιν εὐλάβειαν ἐπρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγίου νόμου Ὁρους τοῦ Ἀθωνος εὐαγῆ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὅπου, χάριτι θεῷ,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
 θέλεις εὐφρανθῇ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
 τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχωφελεῖς
 ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιᾶσαι ὅτι νὰ ἐσέθῃς μέ-
 σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΥΝΑΜΕ-
 ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
 ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ».**

Ἄχρι καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
 ἀγωγὴ καὶ δίαιτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἔκπαλαι,
 κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
 κηρύγματος ἑκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερὸς Χρυ-
 σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν
 τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ τούτου, οἷος ἦτο κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τούτου πατριάρχου. Ἄξιον
 τοῦ κόπου καὶ τοῦ παραφρασάντος, καὶ τοῦ ἐκδόντος,
 καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἐνταῦθα παράθεσις ἐρμη-
 νείας τοῦ χρυσορρήμονος διδασκάλου, ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
 εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοβά-
 μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων 'να κατα-
 νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
 τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαϊτικὰ διάλεκτον· «Τὰ μονα-
 στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράφηοντο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἰκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
 λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
 Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
 νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλέων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλη 575 καὶ
 ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.